વહાલસોયા ભોળાભાઈ

વિઠ્ઠલભાઈ અં. પટેલ, નરસિંહ મંદિર પાસે, ઉવારસદ રોડ,
મુ. પો. શેરથા, તા. જિ. ગાંધીનગર

સર્વ વિદ્યાલય હાઈસ્કૂલ, કડીના મારા મોટાભાઈ ઈશ્વરભાઈના સહાધ્યાયી અને ખાસ મિત્રના કારણે મારા માટે ભોળાભાઈ એ મોટાભાઈ. એમનો મને પણ મોટાભાઈ તરીકેનો પ્રેમ અને લાગણી મળી છે. અમેરિકાથી જ્યારે જ્યારે ઘેર આવતો ત્યારે ત્યારે બંને ભાઈઓ અચૂક ભોળાભાઈને મળવા જતા.

મને સાલ યાદ નથી, પણ મારા મોટાભાઈનો મારા ઉપર અમેરિકામાં ફોન આવ્યો કે ભોળાભાઈ અમેરિકાના પ્રવાસે આવ્યા છે. મને એકદમ જ થયું કે અમે જે ઉત્તર કેલિફોર્નિયામાં રહીએ છીએ તે ભાગ ભોળાભાઈએ લેખક તરીકે જોવો જોઈએ. ખાસ તો ગુજરાતની પ્રજાને અમેરિકાના કેલિફોર્નિયા રાજ્યના કુદરતી સૌંદર્યોનો ભોળાભાઈનાં લખાણો દ્વારા પરિચય થાય તો કેવું ? તે લાગણીએ મેં ભોળાભાઈને અમારે ત્યાં ખાસ આવવા જણાવ્યું. અમે અમેરિકામાં જ્યાં રહીએ છીએ તે યુરેકા-આર્કેટા સાન ફ્રાન્સિસ્કોથી ઉત્તરમાં લગભગ ૪૮૦ કિલોમીટર દૂર છે. ભોળાભાઈ સાન ફ્રાન્સિસ્કો આવવાના હતા. તેમણે અંતર જોઈને મારો વિચાર કરીને પહેલાં તો ના પાડી. પછી મેં તેમને ઉત્તર કેલિફોર્નિયાના કુદરતી સૌંદર્યની વાત કરી અને જણાવ્યું કે મારે ઉનાળાની રજાઓ હોઈને જરાયે તકલીફ નથી. આથી તેઓ આવવા તૈયાર થયા. તેમની પાસે વધારે સમય ન હતો, તેથી ત્રણ દિવસ કાઢી શકેલા.

પેસિફિક મહાસાગરના કિનારે યુરેકા-આર્કેટા આવેલાં હોઈને કોઈ કોઈ વખત જ્યારે ખાસ જરૂર હોય ત્યારે તો ખાસ વાદળો કે ધુમ્મસ હોય પણ ભોળાભાઈ રહ્યા ત્યાં સુધી વાતાવરણ એકદમ ચોખ્ખું રહ્યું અને બનતાં સુધી પૂનમની રાત હતી અને આકાશ પણ ચોખ્ખું હતું. અમારું ઘર જંગલોની ટેકરી પર હોઈને ઘરની આસપાસ ઝાડ જ છે અને નીચેના ભાગમાં પાણીના ઝરાનો રસ્તો છે. આ ઝાડની ઊંચાઈ લગભગ ૧૫થી ૨૦ મીટર હોઈને ભોળાભાઈની આંખો ચમકી. બે દિવસ જંગલોની પગદંડીઓ અને દરિયાકિનારે થાકી જવાય ત્યાં સુધી ફર્યા કર્યું. આ જંગલો કિલોમીટરના કિલોમીટરમાં પ્રસરેલાં છે. આ જંગલોનાં ઝાડની છાલ લાલાશ પડતી હોઈને આ ઝાડ 'રેડવુડ ટ્રી' તરીકે ઓળખાય છે. આ ઝાડનાં જંગલો 'રેડવુડ ફોરેસ્ટ' તરીકે ઓળખાય છે. કેલિફોર્નિયા રાજ્યે સાચવેલા રેડવુડ ફોરેસ્ટમાં મોટા ભાગનાં ઝાડ ૭૦થી ૯૦ મીટરની ઊંચાઈવાળાં અને હજાર વર્ષથી વધારે જૂનાં છે. થોડાં ઘણાં ઝાડના થડોમાંથી ગાડી પણ પસાર થઈ શકે. આવાં ઝાડ જોઈને ભોળાભાઈ ઝાડને બાથ ભીડાવે અને ઊંચે જોઈને કહે, "આ તો ભીષ્મપિતા છે" અને મલકાય. આ ભોળાભાઈની છબી મારા મગજમાં બેઠેલી છે અને મારા મૃત્યુ સાથે જ જશે.

યુરેકા-આર્કેટાનું ઉનાળામાં દિવસના ઉષ્ણતામાન ૧૫°C હોય છે એટલે કે પ્રમાણમાં ઠંડું, પણ દરિયાકિનારે બીચ ઉપર બપોરના સરસ તાપમાં ભોળાભાઈને ફરવાની અને બેસવાની મઝા પડેલી. નસીબ જોગે તે સમયે શિયાળામાં મેક્સિકો ગયેલી વ્હેલ માછલીઓ અલાસ્કા પાછી જતી દૂરથી

જોવા મળેલી. મોટાભાગના પ્રોફેસરો કે યુનિવર્સિટીના વહીવટદારો દેશપરદેશમાં પોતાના પૈસેથી મુસાફરી કરતા નથી, જ્યારે ભોળાભાઈએ પોતાની બચતમાંથી યુરોપ અને અમેરિકાની મુસાફરી કરેલી.

સાન ફ્રાન્સિસ્કોથી લેવા અને સાન ફ્રાન્સિસ્કો પાછા મૂકવા જતાં ગાડીમાં ઘણી વાતો થયેલી. હું ભોળાભાઈને જાણતો હોઈને, મારાથી ભોળાભાઈને કહેવાઈ ગયેલું કે, ''ચીમનભાઈ (તે સમયે ગુજરાત રાજ્યના પંતપ્રધાન હતા) તમને કોઈ યુનિવર્સિટીના કુલપતિ (વાઇસ ચાન્સેલર) બનાવે તો ના ન પાડતા.'' આ સલાહ આપતાં પહેલાં વિચારવું જોઈતું હતું કે પંતપ્રધાન અને અગત્યની જગ્યાઓ ઉપર રહેલા માણસો સ્વતંત્ર રીતે વિચારનારાઓથી ડરતા હોય છે. ચીમનભાઈ કે બીજા કોઈ પંતપ્રધાને ભોળાભાઈની નૈતિક હિંમત અને દૂરંદેશી વિચારોનો ઉપયોગ કર્યો હોય તેમ લાગતું નથી. એક જોતાં ગુજરાતી સાહિત્ય માટે ખૂબ જ ફાયદાકારક ગણાય.

અમારા લગભગ કાયમને માટે ભારતમાં રહેવા આવ્યા પછી એટલે કે લગભગ ચાલીસ વર્ષ પછી ગુજરાતીમાં લખવાનું અને વાંચવાનું ફરીથી શરૂ કર્યું. ભોળાભાઈને ગણિત સિવાયના લેખો મોકલી આપતો અને તેઓ યોગ્ય સામયિકમાં મોકલી આપતા. મને ગુજરાતીમાં લખવા પ્રેરણા પણ આપતા. હાલમાં 'ગણિતની ક્રાન્તિઓ' નામનું પુસ્તક તૈયાર કરી રહ્યો છું. આ પુસ્તકને પ્રકાશિત કરવા માટે પ્રકાશક જોઈએ. મને કયા પ્રકાશકને મળવું અને કઈ રીતે મળવું તેનો કોઈ ખ્યાલ નથી. આ પાઠ્યપુસ્તક ન હોઈ, પ્રકાશકને ખાસ નફો ન મળે. આથી કદાચ કોઈ પ્રકાશક ન પણ મળે. મોટી મૂંઝવણ હતી. ભોળાભાઈએ કડી વિશ્વવિદ્યાલયને 'ગણિતની ક્રાન્તિઓ'નું પ્રકાશન કરવા ભલામણ કરી. વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રેસિડેન્ટ શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે હર્ષપૂર્વક ભોળાભાઈની ભલામણ સ્વીકારી લઈને મારી મોટી મૂંઝવણ દૂર કરી. આશા રાખું કે ભોળાભાઈએ મારામાં મૂકેલા વિશ્વાસને લાયક બનું. થોડાક દિવસ પહેલાં જ મારા મોટાભાઈ ઈશ્વરભાઈનો ફોન આવ્યો : 'ભોળાભાઈને શેરથા ક્યારે લઈને આવું ? તમારી બંનેની સાથે બે-ત્રણ કલાક કાઢવાનો તેમનો વિચાર છે.' મેં કહ્યું, 'ભોળાભાઈ અને ભાભીને અનુકૂળ હોય ત્યારે લઈને આવજો.' કુદરતે અનુકૂળ સમય ન આપ્યો.

ઈ. સ. ૧૯૫૨માં હું દશમા ધોરણમાં હતો અને મારા મોટાભાઈ, ભોળાભાઈ વગેરે અગિયારમા ધોરણમાં (S.S.C.) હતા. મોહનભાઈ સાહેબ, વાસુદેવ રાવલ વગેરેએ મને યાદ છે ત્યાં સુધી દશમા અને અગિયારમાના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે વક્તૃત્વ હરીફાઈ ગોઠવેલી અને બનતાં સુધી વિષય પણ ગાંધીજીને લગતો હતો. મારા મોટાભાઈ ઈશ્વરભાઈએ અગિયારમા ધોરણમાંથી નામ નોંધાવ્યું. મેં પણ દશમા ધોરણમાંથી નામ નોંધાવ્યું. જ્યારે મારા મોટાભાઈને ખબર પડી કે મેં પણ નામ નોંધાવ્યું છે, ત્યારે અમારા બંને વચ્ચે હરીફાઈ થાય તે તેમને યોગ્ય ન લાગતાં તેમણે તેમનું નામ હરીફાઈમાંથી પાછું ખેંચી લીધું. મારા મોટાભાઈની મદદથી મેં બરાબર તૈયારી પણ કરી. વક્તૃત્વ હરીફાઈ થઈ અને પરિણામ પણ જાહેર થયું. પહેલો નંબર અગિયારમા ધોરણના નારણભાઈ પટેલનો હતો, બીજો નંબર અગિયારમા ધોરણના ભોળાભાઈ પટેલનો હતો અને ત્રીજો નંબર દશમા ધોરણના વિઠ્ઠલભાઈ પટેલનો હતો.

અમે બધા વારંવાર કોઈ ને કોઈ પ્રસંગે મળતા અને એકબીજાની કંપની પણ ખૂબ જ ગમતી. ભોળાભાઈની ખાધ ડગલે અને પગલે લાગશે, પણ જ્યારે તેમના કુટુંબનો વિચાર કરીએ ત્યારે અમારી ખાધની તો કોઈ વિસાત જ નથી. પ્રભુ ભોળાભાઈના કુટુંબને ભોળાભાઈ જેવા પવિત્ર માણસની ખાધ સહન કરવાની શક્તિ આપે.